

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

Lee Andrew Elioseff, doktor vid New York university och verksam vid universitetet i Austin, Texas, har utgivit en studie *The Cultural Milieu of Addison's Criticism*, som är avväpnande klart och redigt skriven och har en god dokumentation som kan användas med fördel av dem som ägnar sig åt kritikens historia. Elioseff utnyttjar idéhistoriska metoder för att rekonstruera Addisons estetiska ideologi. Ett kapitel som handlar om kritikern som antipedant, ett annat om diskussionen om det sublima och ett tredje om inbillningens nöjen har jag funnit ge stort utbyte för kunskapen om den neoklassiska smaken.

Den kritik som jag skulle vilja rikta mot Elioseffs bok är antydd genom uppgifterna om Addison i början av denna anmälan. Jag finner att Elioseff följer en eftersläpande tendens från nykritikens klang- och jubeldagar att i litteraturkritiken se en tillämpad estetisk filosofi i stället för att i den se en opinionsbildande verksamhet. De publicistiska förutsättningarna för Addisons verksamhet berörs alls inte, medan däremot de vetenskapshistoriska betingelserna bereds en dominerande plats. Han har också den begränsning som man ofta finner hos vår tids kritikhistoriker (till exempel Wellek) att förbigå opinionsbildningen i angränsande konster. Att vi i vår tid gärna skiljer de olika konstarterna åt är en sak, men detta faktum bör inte påverka den historiska rekonstruktionen av en litteraturkritik som bedrivs i kontakt med väsentliga skeenden i andra konstarter. Hos Addison är det den emblematiske myntdiskussionen, ruinromantiken, medeltidssvärmeriet, exotismen som skymtar som intressanta förelöpare till det som man liten oklart har kallat för nyromantiken. Han representerar redan i början av förnuftets århundrade både den briljanta och den pindariska strömningen och han gör det genom att samordna sin litterära smak med tidens tendenser i trädgårdskonst och dramatik.

Teddy Brunius

INGEMAR CARLSSON: *Olof Dalin och den politiska propagandan inför »lilla ofredens». Sagan Om Hästen och Wår-Wisa i samtidspolitisk belysning.* Akad. avh. Lund 1966.

Den titel och undertitel Ingemar Carlsson gett sin avhandling låter läsaren förmoda, att han i sina händer har en undersökning av Dalins inställning till den aktuella politiken under åren före krigsutbrottet 1741 och att två verk av Dalin därvid ställts i centrum. Väntar han detta, blir han länge besviken. Redan på första sidan, där avhandlingens syfte slås fast, läser han: »Intresset riktar sig mot vad man i samtiden trodde, gissade, hade hört, kunde bedöma eller visste om de politiska aktualiteterna, främst utanför den direkt ansvariga statsledningen». Och vad läsaren i fortsättningen finner är en undersökning av opinionen och propagandan under åren kring 1740. Det första kapitlet utgör sålunda en granskning av källorna till kunskapen om den politiska utvecklingen fram till krigsutbrottet, medan det andra undersöker den politiska litteraturen, dess villkor och författare och det tredje den politiska litteraturens genrer.

Det skall genast sägas, att en kvantitativt och kvalitativt betydande del av avhandlingen, hela del II om cirka 200 sidor, utgör en analys av *Sagan Om Hästen*, där verket obestriddigt står i centrum, och att den fjärde delen likaså är centrerad kring en Dalindikt, *Wår-Wisa* från 1741. Hade uppgiften i den första delen varit att göra en undersökning av bakgrunden till Dalins politiska diktning, en undersökning som var nödvändig för analysen av denna, så hade det varit invändningsfritt. Men hela de första kapitlens innehåll visar tydligt, att studiet av opinionsbildningen här varit ett mål i sig. Dalin håller ibland på att helt glömmas bort, och då han uppträder, är det bara som en relativt obetydlig figur bland de många. Det heter t. ex. (s. 79): »Härvid vill man kanske speciellt erinra om Dalin, den främste av tidens s. a. s. 'erkända' svenska författare.» Denna osäkra målsättning kommer klart till synes redan i den nämnda inledningen. Om avhandlingen säger förf. där bl. a.: »En betydande del grupperar sig dessutom kring en enda person: skalden, skribenten och kunglige bibliotekarien Olof Dalin.» Och detta framskjutande av Dalin motiveras: »För en undersökning av denna typ lämpar sig Dalin ovanligt väl», emedan han var den ledande författaren, var »vaken för och intresserad av den politiska

dragkampen» och framträdde på olika sätt som politisk-litterär skribent. Den stora undersökningen av Sagan Om Hästen, vilken av titlarna att döma skulle vara huvudsaken, reduceras här till att betraktas som ett led i något annat, nämligen en undersökning av den opinionsskapande litteraturen.

Genom inriktningen på studiet av den politiska litteraturen har Ingemar Carlsson skaffat sig en utomordentligt god kunskap om den politiska litteraturens förutsättningar, genrer och teknik — redovisad framför allt i kapitlen II och III — och denna kunskap har han använt vid tolkningen av det politiska innehållet i Dalins verk. Han har därvid kommit fram till viktiga och i de flesta fall bestående resultat. Likväl står intrycket av det otillfredsställande i den dubbla målsättningen kvar och förstärkes, när man ser att inte obetydliga delar av det han med möda samlat ihop och byggt upp sedan inte kunnat användas. Ett par exempel må illustrera det sagda.

Ibland tycker man sig ana, att det förf. velat komma åt genom den stora källgenomgången i första kapitlet vore den situation, som Dalin kunde tänkas befinna sig i, när han skrev de verk, vilkas politiska innehåll skall vaskas fram. Om Mätta Magdalena Lillies dagbok heter det sålunda (s. 17), att den har »sitt särskilda intresse för min studie». Vår för får vi veta i det följande: »Den verkar vara förd löpande och framstår som ett av de verkligt få exemplen på vad en politiskt icke initierad samtida kunde veta, fjärran från huvudstaden». Men på vilket sätt skulle den ha sitt särskilda intresse för undersökningen av Dalins situation? Dalin var ju — frånsett Parisresan 1739-40 — inte fjärran från huvudstaden. Han vistades som kungl. bibliotekarie där åtminstone då och då, och hans mest varaktiga stad var hos Rålamb på Kungsholmen, alltså nära politikens centrum. Flera av hans vänner hörde till de politiskt ledande. Att använda Mätta Magdalena Lillies dagbok som illustration är alltså helt vilseförande. Dagboken har heller inte kunnat användas mer än ett par gånger och då för mycket intetsägande uppgifter.

I detta fall har förf. sökt motivera omfattningen av källgranskningen. I flera andra fall har något sådant försök inte gjorts, och de behandlade källorna har inte kunnat användas i någon nämnvärd utsträckning. Det gäller Erik Wrangels självbiografi (använd 1 gång), N. A. Gyllenstiernas Anteckningar (ingen gång), Rhyzelius' självbiografi, Hårds och Sven Hofs memoarer.

Allt mera omfattande studium av äldre svensk litteratur kräver vidlyftiga arkivforskningar, eftersom en stor del av texterna föreligger endast i handskrift. I det avseendet ställer den politiska litteraturen ännu större krav, beroende på de speciella tillkomst- och spridningsförhållandena. Ingemar Carlsson har inte skytt någon möda när det gällt att i offentliga och privata, svenska såväl som utländska, arkiv spåra upp det som bevarats av propagandalitteraturen omkring 1740. Han har inte ens nöjt sig med att begränsa arkivforskningarna till denna period utan åstadkommit en inventering av hela frihetstidens handskrivna politiska diktning, så fullständig som en sådan kan bli, och dessutom gjort strövtåg både bakåt och framåt i tiden. Dessa forskningars resultat utgöres av en bibliografi om närmare 1300 nummer med uppgift om förekomst, utseende, författarangivelser m. m. och av det faktum att förf. nu är en av Sveriges främsta kännare av svenska arkiv. Bibliografien var avsedd att tryckas i avhandlingen men blev av tekniska skäl försenad och förelåg vid disputationen i korrektur till ett separat tryck. I avhandlingen ingår däremot de mindre fullständiga förteckningarna över politisk litteratur före och efter frihetstiden. Av hela denna förtecknade litteratur har givetvis endast en del använts i avhandlingen; materialsamlingen kommer att ha ett oskattbart värde för alla framtida forskare inom området opinion och propaganda under äldre tid och bör kunna ge stoff åt mer än en doktorsavhandling.

Bibliografien skall inte granskas här, men några ord måste ändå sägas om det sätt varpå den används i avhandlingen. Inte sällan diskuteras en text, som föreligger i mer än en handskrift. Ibland sägs då vilken handskrift som används. Men långt ifrån alltid. Någon gång hänvisas bara till bibliografien. I denna får man veta i vilka avskrifter texten är bevarad men inte — i varje fall i allmänhet inte — vilken handskrift som ger den bästa texten. Man blir därför helt lämnad i sticket, när man söker efter den version av texten, som avses. Ett exempel. Sidan 49 har vi ett längre citat från pamfletten Tranquilli Bref til sin vän Curius. Går man till bibliografien — inom parentes är numret där 198 och inte 197, som uppges i noten — så finner man bl. a. en handskrift i Esplundaarkivet,

en i Skoklostersamlingen och en i Ängsöarkivet. Ingendera stämmer helt med den version citatet har.

Författaren har angett sina principer på ett ställe i avhandlingen (s. 26). Han framhåller där bl. a. att en mera inträngande textkritisk undersökning av de hundratals texter det är fråga om inte gärna kunnat göras. Det är sant, men det hade inte kostat stor möda att i noterna uppge vilken handskrift som följts.

Textproblemen är stora i en studie av den här aktuella typen. Samtidigt är textvalet oerhört viktigt, eftersom uppmärksamheten ofta måste fästas vid till synes obetydliga detaljer, och censur och distributionssätt påverkat texternas utseende. Genom Sven G. Hanssons undersökningar — publicerade i Samlaren 1962—64 — har detta problem för Dalins vidkommande blivit väl belyst. Det är därför förvånande, att Carlsson någon gång använder Dalins Witterhets Arbeten, även när den handskrift, som legat till grund för trycket, är bevarad och lätt tillgänglig. Sidan 297 citeras sålunda epigrammet om Alexis:

Men hör, Alexis, drick dig full
Wid deras bord: Du har ej fara;
Ty om du finge tunnor gull,
Kan du dem intet uppenbara.

Så lyder slutraderna i dikten i Witterhets Arbeten. Men i Krageholmshandskriften lyder de i Dalins egenhändiga nedteckning så här:

Men hör Alexis: ingen fara:
gå til Ministrar: drick dig full;
ty om du finge tunnor gull,
kan du dock intet uppenbara.

Överhuvudtaget synes det mig som om Carlsson i vissa fall tagit alltför lätt på textproblemen. Enligt den ovan nämnda deklARATIONEN har han i första hand gått till avskrifter, som gjorts av Dalins förtrogna. Men det är inte utan vidare säkert, att just dessa avskrifter återger den ursprungligaste versionen. Kanske har mera obskyra avskriftssamlingar ursprungligare texter. Det kan nämligen förhålla sig så, att Dalins vänner har skrivit av dikterna först sedan de fått en mera definitiv form, efter det att de en tid varit i omlopp. Man kan, om man vill, till och med sätta ifråga om ens Dalins egenhändiga nedteckningar i Krageholmssamlingen utan vidare kan användas i en avhandling med ifrågavarande syfte. De kallas i avhandlingen original, men de är mycket tydligt renskrifter, som kan ha åstadkommit långt efter det att originalen skrevs. Vad som väcker misstankar är även det faktum, att Dalin själv har daterat vissa av sina dikter. Tidpunkten för dessa dateringar vet vi inte något om, men det rimligaste är väl att tänka att de gjorts, när diktaren efter viss tid gått tillbaka till sina dikter för att ordna dem. En undersökning av bläck och ev. handstil hade här möjligen kunnat ge någon upplysning. Problemet har emellertid inte uppmärksamats, en brist som är desto allvarligare, som förf. ofta stöder sina dateringar av dikterna på de uppgifter Dalin ger i denna handskrift. Är dateringarna gjorda i efterhand, så minskas uppenbarligen deras värde.

I Krageholmssamlingen av Daliniana har även Carl Fredrik Piper gjort dateringar, som används mycket ofta i avhandlingen, utan att deras tillförlitlighet diskuteras. Ett exempel må visa, att här föreligger ett problem. Sidan 200 i avhandlingen uppges, att Dalins s. k. Syndabekännelse av Piper är daterad 1738. Skälvisan Was wir lieben daterar Piper till 1739. Om dessa båda dateringar är riktiga, så talar de emot uppgifterna i Bökmans kommentar i W A till Flickor, hör, jag wil Er röja (W A 4 s. 79). Enligt denna skulle Dalin till en början ha hållit sig till Was wir lieben-skålen, alltså hattarnas skål, men blivit intagen i mössornas Ich denck mir's, sedan han skrivit den s. k. syndabekännelsen. Både Bökmans och Pipers uppgifter kan alltså inte vara riktiga. Frågan har stort intresse, eftersom just dessa Bökmans uppgifter av forskarna ansetts giva besked om Dalins inställning till partierna. Man torde ha skäl att fordra att i en avhandling om Dalins politiska diktning under just dessa år få detta problem belyst.

Att det föreligger ett problem visas även av den Dalindikt som i Dalins egenhändiga

nedteckning i Krageholmssamlingen kallas Orsakerne til kriget. Den dateras av Piper till 1738, en datering som Carlsson godtar. Men är denna datering riktig, så har vi här ett bevis på att Dalin gjort sin nedteckning långt efter diktens tillkomst, eftersom han kallat den Orsakerne til kriget. Kriget utbröt först 1741.

*

Första kapitlet i avhandlingen, vilket utgör en upptakt till den egentliga undersökningen, innehåller en kritisk presentation av källorna till kunskapen om skeenden och opinioner i Sverige under åren närmast före 1741. En källgranskning av detta slag är väl ny i litteraturhistoriska sammanhang, och den är gjord med sådan skärpa och säkerhet i metoden, att den torde ha värde även för fackhistorikerna. I någon detalj har emellertid uppmärksamheten brustit. Om Gustaf Bondes i avhandlingen flitigt använda Om Sweriges Tilstånd heter det (s. 9), att arbetet »tros vara påbörjat omkring 1739» och refereras till en uppsats av Stavenow från 1899. Men Stavenow anför inga skäl för sin hypotes. I själva verket kan boken i sina slutgiltiga formuleringar inte ha skrivits förrän rätt långt efter de relaterade händelserna. Bonde för nämligen ibland perspektivet framåt, t. ex. då han på tal om 1738 års riksdag för in senare episoder, bl. a. från 1742.

Som gemensam beteckning på den litteratur, som hade politisk syftning eller innebörd används termen »den politiska litteraturen». Området är emellertid inte klart avgränsat. Ett försök till avgränsning görs först sidan 82, sedan genren i fråga länge varit föremål för behandling. Och den definition som där görs känns otillfredsställande. Enligt denna skulle även sådana alster, som i samtiden kom att »bli politiskt uppmärksammade» räknas till den politiska litteraturen.

I kapitlen II och III görs den stora kartläggningen av den politiska litteraturen under åren kring 1740. I det första presenteras skrifter och skribenter, i det andra traditioner, fiktioner och genrer. Denna litteratur är ju högst efemär: när historiens hjul rullat vidare, förstås inte längre allusionerna och därmed vissnar litteraturen snabbt. De litterära kvaliteterna är vanligen inte stora. Men några skrifter är förvånansvärt skickligt hopkomna. De visar, att Dalin inte var den ende i Sverige, som kunde skriva rappt och träffsäkert. I några pamfletter finns en frenesi, som inte står Swifts långt efter. Kanske vore de värda, att ett urval av dem gäves ut en gång. Men — och det är ett av de intressanta resultaten av avhandlingen — denna litteratur tycks inte ha varit fullt så kortlivad, som man kunde vänta sig. Gamla paskiller kunde väckas till liv igen, när den politiska situationen efter decennier skapat ett nytt behov. Det är inte utan skäl som Ingemar Carlsson talar om traditioner inom genren.

Inventeringen av den politiska litteraturen har visat, att paskillskrivandet kulminerar omkring 1738–39. Förf. söker efter förklaringar därtill och menar — säkert med rätta — att en av dem ligger i att det regerande mösspartiet nu kommit i underläge och med olika medel opponerade däremot. Studerar man den politiska litteraturens historia, tycker man sig finna, att den florerar särskilt i sådana tider, när två någorlunda jämnställda partier strider om makten. I Frankrike förefaller den sålunda ha haft en kulmen under religionsstriderna under senare delen av 1500-talet och en annan under fronden.

Grupperingen av den politiska litteraturen i kapitel III bygger i huvudsak på en kort uppsats av den tyske forskaren Fritz Behrend, Die literarische Form der Flugschriften. Om de tyska alstren inom genren finns en stor, i avhandlingen väl utnyttjad litteratur. Man saknar emellertid studier över franska motsvarigheter. Detta är beklagligt, eftersom Sverige vid den aktuella tiden var så franskt orienterat. Warburg har visat, att Dalin för ett par — visserligen senare — dikter tagit mönstret från franska politiska visor. Om den franska politiska litteraturen finns säkerligen flera arbeten, men ett par förtjänar särskilt att framhållas. Det är Charles Lenients La poésie patriotique, ett stort arbete om två band från 1894, som följer den politiska — inte bara den patriotiska! — litteraturen från 1500 till 1800-talets slut. Ett annat arbete av samme författare utgör en studie över satiren, särskilt den politiska — under 1500-talet. Tidigare har Lenient studerat dessa genrer under medeltiden. Den franska litteraturen uppvisar f. ö. några verkligt berömda representanter för genren: La satire menippée från 1500-talets religionsstrider och Les Mazarinades från frondens dagar. I den senare samlingen, som upptar

inte mindre än ca 6 000 alster, är en mängd genrer företrädda. Särskilt intresse för en studie över frihetstidens politiska diktning torde paskillerna från régensen ha, där även den unge Voltaire deltog med sin *J'ai vue*.

Man saknar även några studier över den svenska politiska diktningen. G. Hson Holmbergs *Den politiska visan* (Tiden 1912) behandlar bl. a. några 1700-talsvisor. J. J. Mikkola har i *Några politiska visor från Karolinska tiden* (i *Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finland CCXLIII* 1934) studerat Israel Holmströms insatser som propagandaman under Karl XII. F. Ohrt har i *Nogle danske gadeviser om Finland 1714-16* (Skr. utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finland CCXLIX 1935) riktat ljuset mot andra alster från samma tid.

I avhandlingen beaktas också den svenska politiska litteraturen före och efter frihetstiden, samlad i en särskild bibliografi. Den är givetvis inte avsedd att vara fullständig. Några hithörande skrifter borde kanske ändå varit med. Stiernhielms *Discursus astro-poeticus* över Roskildefreden 1658 är ett av den svenska politiska litteraturens mest egenartade och svårtolkade verk. Vi har där en genomförd mytologisk fiktion och därtill förklädnad av landskaps- och statsnamn.

Den sidan 90 omtalade *Siuge og svage udi Generalhospitalet*, som är från skånska kriget, finns inte bara i en Kalmarhandskrift, som uppges i bibliografien s. 403, utan även i *Nordin* 1121, där den står under Spegels namn. Carlsson antar, att den är av danskt ursprung. Som stöd kunde anföras, att den finns i flera handskrivna samlingar av Jacob Worms dikter, vilka förf. inte sett. Enl. den danske forskare som inom kort ger ut en kritisk edition av Worms dikter är det uteslutet att Worm skulle vara författare till den. Det finns även en annan mycket spridd visa från samma krig, *Extract af de danske wiser*, som i vissa avskrifter går under Spegels namn. En annan komplettering bör även göras. *Siuge og svage* har av Carlsson förts in under medicinsk fiktion. Då den är en genomförd parodi på litanian vore det riktigare att räkna den till religiös fiktion.

Med presentationen i slutet av tredje kapitlet av den politiska litteraturens genrer leds vi fram mot *Sagan Om Hästen*. Att bestämma den Dalinska broschyrens genretillhörighet är inte enkelt, särskilt som en stor begreppsförvirring rådde under 1700-talet. Särskilt var gränserna mellan saga och fabel flytande. Enligt författarens mening skulle Dalin för *Sagan Om Hästen* ha hämtat inspiration från tre håll: från Dalins egna sagor i *Argus*, som går tillbaka på Swift, från äldre svenska försök — där avses väl främst *Rydélius'* — och från »den anrika politiska fabeln, vars fiktionsram sagan övertar». Avvägningen torde vara riktig, men att säga, att *Sagan Om Hästen* övertar den politiska fabelns fiktionsram, är felaktigt. Vi har visserligen ett djur i *Sagan* — *Grolle* — men han är bara en symbol och uppträder inte som tänkande eller talande, såsom djuren gör i fabeln.

*

I avhandlingens andra del följer i 10 kapitel den stora analysen av *Sagan Om Hästen*. I det första, kapitel IV, refereras tidigare tolkningar av det politiska innehållet i *Sagan*. Det sker ganska summariskt och ger inte alltid en riktig bild. Att föra Schück, som så energiskt hävdar fredstendensen, samman med Lamm är missvisande. Westerlund har inte alls samma syn som Blanck.

Det stora femte kapitlet — som med hänsyn både till det disparata innehållet och omfånget gärna kunnat delas på två — ägnas Dalins historiesyn i *Sagan Om Hästen* och sagans ryttar- och bondefiktion. Inledningsvis ställs frågan hur stora kunskaper Dalin kan ha haft, när han skrev *sagan*. Författaren medger att vi inte har några direkta uppgifter härom, men anser det otroligt, att Dalin redan i yngre år skulle ha kunnat utföra en materialgenomgång av det format som behövdes för Swea rikets historia. *Kunnat* skall man kanske inte resonera om, men han hade väl ingen anledning. En sådan genomgång gör man bara, om man verkligen ämnar skriva ett större arbete i historia, och det finns ingenting som tyder på att Dalin haft sådana planer, förrän han fick uppdraget att skriva den svenska historien. *Sagan Om Hästen* må enligt min mening ha vilka ambitioner som helst i övrigt: någon ambition att ge en exakt och under hänsyn till all äldre forskning skapad bild av den svenska historien har den ändå inte.

Trots dessa deklamationer används i den fortsatta undersökningen ofta uppgifter om källor som Dalin haft eller kan ha haft tillgång till utan att frågan ställs, huruvida det kan göras troligt att han känt dem, redan då han skrev Sagan Om Hästen.

Sagens detaljer ställs fyndigt och skickligt samman med de historiska händelserna. I de flesta fall övertygas man om att Dalin inte använt historien på ett vagt och konturlöst sätt utan velat, att läsaren skulle känna igen historiens händelser i sagens episoder. Någon gång tycker man sig dock stå inför övertolkningar. Kan Dalin med Brages silfkappar (s. 159) ha avsett elucidationerna, med vilka Karl X Gustaf ville tillmötesgå holländarna 1656? Sagan stämmer i så fall inte med historien, ty sagan låter Brage sätta upp dem mot strand-ängen, dvs. skånelandskapen. Har inte Dalin här låtit sagan själv berätta utan att åsyfta någon speciell historisk händelse?

I det avsnitt som är betitlat »Häst- och ryttarfiktionen» söker Ingemar Carlsson sätta in valet av huvudfiktion i dess sammanhang. Fråga är emellertid om han inte gått över ån efter vatten, då han sökt upp alla möjliga fall, där liknande fiktion använts. Enligt min mening kan saken ligga mycket enklare till. Mycket tyder på — det visar Carlssons framställning övertygande — att det främsta motivet för Dalin, när han skrev Sagan Om Hästen, var att säga ett viktigt ord till svenska folket och närmast de sammanträdande ständerna i en som Dalin såg det avgörande situation. Ordet gällde hur landet skulle *styras*. Carlsson visar också genom en skarpsinnig analys av främst det av tidigare forskning ganska förbisedda Förspråket, att hästen i Dalins ögon, i den funktion den har i sagan, är ett *svårstyrt* djur. Det ligger därför nära till hands att anta, att fröet till hästfiktionen legat i den sedan länge på politikens område använda termen *styra*. Styra betydde för 1700-talet i första hand styra en häst. Vi ser av flera citat i avhandlingen, att denna term var central och att den användes som något mer än en bleknad metafor. I ett s. 302 citerat brev från Lagercrantz till Jacob Benzelius, skrivet 18 okt. 1740, läser man: »Myckenheten, pluraliteten bör til sit eget bästa [— — —] med beet och betsel föras och ledas; med hennes swagheter måste man hafwa mycken tolamod och söka at med lämpor bringa henne til sit rätta måhl, elliest tager hon betset med tänderna». Det är väl otänkbart, att Dalin skulle ha läst dessa rader — som är skrivna just vid den tid då man kan anta, att Dalin började skriva sin saga — men de ligger så nära Sagan Om Hästen, att man frestas att se någon förbindelse däremellan. Man kan också påminna om bilden av statsvagnen, som förekommer bl. a. i Arckenholtz' Swea rikets tilstånd från 1732, en skrift som Dalin ägt i avskrift. Dalin skriver också själv i gravdikten över Sture 1739:

Af lättjan blir en dumhet född,
Som af sin högfärd understödd
Förbyts i sielfswäld utan tömmar

Nog ligger det närmare till hands att tänka på dessa och liknande saker än att peka på anekdoten om Erik XIV:s åsnebild (s. 172) eller pamfletten Die Stuterei von Europa från 1688. (Sedan dessa synpunkter framförts vid disputationen, framhöll professor Krister Hanell vid extraopposition, att själva det ställe hos Phaedrus, som Dalin satt som motto över sagan, i avhandlingen blivit feltolkat (s. 202), så att allusionen på bilden av staten som en häst försvunnit.)

Dalin har inte bara skildrat Sveriges öden under bilden av en hästs historia. Hästen är en bondhäst: hans ägare är en rad bönder. Ingemar Carlsson diskuterar i avsnittet Bondeförklädningen och den lantliga fiktionen de möjligheter Dalin hade från sin egen bakgrund att skapa en genuin bondefiktion. En viss tendens finns där att förbinda Dalins utförande av bondefiktionen med nyss gjorda iakttagelser från resor och besök i hembygden. Det sidan 180 återopade landsvägsintermezzot är efter vad jag kan se helt intresselöst. Och att »Född i en wrå på Swedienäs» skulle peka mot Dalins egen hembygd kan jag inte förstå. Swedienäs är naturligtvis Sverige — bildat i analogi med t. ex. Brölloppz beswär's Nordiska näset — och »wrå» användes överhuvudtaget om landsorten. Några av de bondska intermezzon, som förekommer i sagan, t. ex. då det i Härkullerepisoden talas om en »farlig hop boskap och småkreatur som woro inkomne i ärtåkrarne på andra sidan åen från Holmgårdzhagen», vill Carlsson förbinda med besvärligheter, som Dalins styvfar hade i prästgården. Han antyder (s. 181) t. o. m., att

man kanske »vid Dalins besök i Vinbergs prästgård rent av talade om dessa problem». Alltsammans framförs hypotetiskt och säkert med rätta. Det mesta bygger antagligen på barndomsminnen. Episoden om ärtåkrarna finns nämligen redan i Äfventyr om riksens ständer i Argus II: 45, skrivet långt före besöket i hembygden. Där heter det: »derföre behövt han [Hilmer] icke allenast wissa ängar och giärden til hwilka han war odalborn, utan ock ofta, när han upbasat Grannarnas odygdiga barn, som gjorde skada i Ärt-Åkrar, Trägårdar och annorstädes, gaf Hilmer honom flera täppor [— — —]». Det är här visserligen inte kreatur utan barn som gör skada, men likheten är som synes stor, till en del rent verbal.

Därmed tangerar jag en anmärkning av större räckvidd, nämligen den som rör kontinuiteten i Dalins författarskap. Men innan vi lämnar den lantliga fiktionen bör ett ord sägas om det förhållande, att vi helt accepterar den bondska fiktionen och känner den vara genuin och äkta, trots att Grolle egentligen inte alls är en bondhäst. Inte går en bondhäst »i helt och kort galopp, til höger och wänster, i slapp, i traf och i all slags gång med sådan behaglighet», inte går han »heel spansk» eller tar alla grindar i första språng, som Grolle gör under Härkuller. Grolle är, trots den bondska miljön, en ä d e l hä s t, såsom hans symboliska roll kräver. Detta kommer knappast fram i avhandlingen.

*

Sagan Om Hästen betraktas genomgående av Ingemar Carlsson som ett ord sagt i en viss politisk situation. Han ser i allt anspelningar på det aktuella. Mycket liten hänsyn tages till frågan om kontinuiteten i Dalins tänkande. Den politiska striden ses som en strid i nuet, inte som en strid kring och med tankar inom en längre eller kortare tradition. Allt för liten hänsyn har tagits till Magnus von Platens tolkning av Dalins politiska idéer, framförd i uppsatsen Dalins politiska satirer i Samlaren 1957.

Detta korta perspektiv har lett till att bilden av Sagan Om Hästen blivit ensidig. Bristerna märks redan i undersökningen av sagans historiebild, där Carlsson bortser från att Dalin redan i Äfventyr om riksens ständer under allegoriens form behandlat den svenska historien på ett sätt, som i det väsentliga är likartat med det i Sagan Om Hästen.

Helt omedveten om att vissa tankar och formuleringar i Sagan Om Hästen finns redan långt tidigare i Dalins författarskap är Carlsson visserligen inte. Han anför en gång (s. 173) ställen i Argus, som pekar fram mot sagan. Likheterna lockar honom till en förmodan, som han dock aldrig gör bruk av, nämligen att det häri kan föreligga »ett tecken på att en saga av detta slag en tid kan ha legat latent i författarens fantasi». Så förhåller det sig dock knappast. Snarare är det så, att vissa redan förut använda uttryck och bilder s. a. s. mobiliserats, när Dalin på nytt återvände till en genre han en gång skrivit i. Min förmodan grundar jag på iakttagelser i Dalins hela författarskap. Ett exempel må räcka. När Dalin 1743 skrev Et bref til en Fröken ifrån en gammal Wän, angående hennes tre Friare, använde han bl. a. följande ord om Holger (den danske kungen, närmast Kristian II): »Ja, han war på slutet så oförskämnd, at han en gång slog henne i synen med knytnäfwen, at hon bortswimmade i sin blod». Samma ord hade Dalin 10 år tidigare använt i Äfventyr om riksens ständer, om just samma historiska händelse: »Men Minnur och Hialmar, som han [Dan] öfwerföll i sönnen, lemlästade han så obarmhärtigt, at de i sin blod bortswimmade».

Utöver de paralleller mellan Sagan Om Hästen och olika delar av Argus finns ännu åtskilliga. De yttre likheterna behöver givetvis inte innebära likheter ifråga om tankar och åsikter. Men kännedomen om det nära förhållandet mellan texterna borde ha tvingat till en undersökning av de innehållsliga relationerna. Detta ligger så mycket närmare till hands, som situationen för texternas tillkomst var något likartad. Särskilt gäller detta Äfventyr om riksens ständer. Det skrevs sommaren 1734, när riksdagen nyss hade börjat. Rådet med Horn var då i onåd hos kungen. En stark opposition gjorde sig gällande. Dalins Äfventyr är, som man ser av hela berättelsen men särskilt av tillämpningen i slutet, en varning för att det skall bli en splittring mellan kungamakt och folk och landet råka antingen i laglöshet eller utlämnas åt andra länders godtycke, såsom skett tidigare. Både till uppbyggnad och budskap är Äfventyr alltså en mycket nära parallell till Sagan Om Hästen. Detta borde ha motiverat att den äldre texten använts till att belysa den yngre.

Så har emellertid inte skett. Då synen på Gustav Vasa diskuteras (s. 130) nämns att Dalin redan i *Argus*, om än i förbifarten, omnämnt befriaren och riksbyggaren. I *Äfwentyr* har vi emellertid en verklig parallell: »Hilmer» — som här är Gustav Vasa — »blef då frisk i glädien [—] sedan eftersåg han allting i Hushållet, lagade alt söndrigt, skaffade nya bohag etc». Särskilt intresse har det att ställa Dalins syn på Karl XI i *Äfwentyr* vid sidan av teckningen av Frey i *Sagan Om Hästen*. Carlsson, som jämfört med synen på Karl XI i *Swenska Friheten*, är något förvånad över sagans relativa uppskattning. Går vi till *Äfwentyret* får den relief mot vilken bilden av Frey i *sagan* bör ställas. Där är synen betydligt mer negativ: »Wäl, det stod så i några weckor» — det var efter alla förläningarna under Kristina — »tils Hialmar lät Måla alla sina nya knutar» — adelns slöseri under Karl XI:s förmyndarregering — »det stack Hilmer» — Karl XI — »i ögonen, ock han begynte ångra sig: Jag har intet så granna Hus, sade han wid sig sielf, ock jag är likwäl den ypperste på gården; Tog så tilfälle i akt, när fosterbröderne såge snedt på hwarannan, kallade alla för sig, ock frågade dem, om icke alt det de ägde hörde honom til: ja, Gud wet, sade Minnur» — rådet — »Kan så wara, sade Hialmar. Hilmer war då kort för hufwudet ock slog den skarpsynte Minnur i synen med handsken, at han blef blind en hel månad» — införde enväldet som varade runt 30 år — »ock från Hialmar tog han icke allenast det han gifwit honom, utan ock mera dertil, så at mannen måste äta Ost och bröd och dricka watten til middag måltid» — reduktionen. Som framgår har vi här den teknik redan utvecklad, som Dalin sedan skulle använda i *Sagan Om Hästen*, med tidsförkortningarna och en — åtminstone på viktigare punkter — stor följsamhet mot det exakta historiska förloppet. Men synen på Karl XI är här negativ. Enväldet var i bokstavlig mening ett slag i ansiktet på rådet, och reduktionen var orättvis.

Svårare konsekvenser får bristen på hänsynstagande till kontinuiteten i den följande analysen av det politiska innehållet i *Sagan Om Hästen*. Sidan 222 ff. analyseras användningen av ordet »frihet» i *sagan*, dess politiska laddning bestämes liksom laddningen i det motsatta ordet »sielfswäld», och därmed kan sagans tendens beskrivas. Förf. visar hur Dalin på flera ställen i *sagan* lägger in anspelningar på dessa slagord, t. ex. då det om Hilmer (Gustav Adolf) heter, att under honom fick Grolle »mycken frihet och intet sielfswäld». Men det som här kallas »slagord» och betraktas ur den partipolitiska aspekten har Dalin tagit ställning till långt tidigare. I *Äfwentyret* skriver han i slutet — det parti som utan förklädning handlar om frihetstidens styrelsesätt — »På det sättet blef nu allom möijeligt at lefwa i trygghet och wälmågo, och ingenting mäktigt at störa deras lycka, utan Sielfswäld och osämja». Och längre fram: »Gifwe Gud, at sådanes sielfswäld intet ännu kastade dem, antingen under ut- eller inwärtens Ook, eller i det eländet, som war innan Hilmer kom». »Sådan» syftar på dem om vilka han i det föregående sagt: »I detta myndiga tilståndet dundrar nu mången som en bröms, utan til at weta i hwad land han lefwer, eller i hwad tilstånd, han är, eller huru här tilgått i forna tider».

Och i *Argus* II 45, som kom ut en vecka in i november, kort efter det att Horn förmåtts att inlämna sin avskedsansökan, berättar *Argus* hur han fått besök av den bleka och rädda Friheten, som är bekymrad över hur sjuk hennes moder Enigheten är och över att en grannkvinna, Sielfswäldet, tagit inteckning på hennes mors grund. I det följande historiska partiet skisserar *Argus* upp följande utvecklingsschema: 1 Fri säkerhet, 2 Siuk Enighet, 3 Sielfswäld, 4 Förödelse, 5 Enewälde, och tänker sig, som en fara, att vi skall genomlöpa detta schema ännu en gång. Nog borde detta, som förefaller representera viktiga och bestående element i Dalins samhälls- och historieuppfattning, ha varit med och bestämt tolkningen av *Sagan Om Hästen*, som ju vill ställa historien fram för samtidens ögon på det att den måtte lära och varna sig. Och — den andra synpunkten — mot bakgrunden av dessa tidiga uttalanden förefaller det oriktigt att tolka *Sagan* enbart genom hänvisningarna till partiernas slagord. Dessa konstateranden tvingar också fram frågan om när »frihet» och »sielfswäld» blev partislagord. Om de var det 1734 och om kanhända *Argus* bidragit till att göra dem till slagord. Här är många viktiga frågor obesvarade.

Sidan 238 ff. behandlar förf. Dalin och enigheten 1738–43. Senare uttalanden rycks in för att tolka Dalins syn före krigsutbrottet. Detta förefaller mig metodiskt otillfreds-

ställande. Riktigare hade varit att blicka tillbaka på Dalins inställning under den föregående riksdagen 1734, då omständigheterna var mera likartade. Förf. har uppmärksammat, att Dalin framträdde »i samma avsikt och med omfattande politisk-litterära arbeten» vid de tre riksdagarna 1738—39, 1740—41, och 1742—43. Det kunde tilläggas: tryckta arbeten. Men redan vid föregående riksdag, 1734, tog Dalin till orda, i samma avsikt, med samma allvar och med samma metod: en varnande och lärande framställning av Sveriges historia, bara med den skillnaden, att han då hade ett organ att tala genom och inte var hänvisad till att söka påverka folket med separata skrifter.

Även i det viktiga avsnitt, som utreder den starkt kontroversiella frågan om Dalins inställning till kriget i Sagan Om Hästen, saknar man hänsyn till kontinuiteten i Dalins uppfattning. Ingemar Carlsson vänder sig mot Östergrens uppdelning av krig i »kringeläckor» och berättigade krig: »Frågan om krig och fred vid Sagan Om Hästens tillkomst låg inte på det moraliska utan politiska och taktiska planet.» Men detta är ett slag i luften. Östergren förnekar ju inte, att Dalin kunnat tänka sig ett moraliskt berättigat krig: en »lång och angelägen resa» kan knappast tolkas som syftande på annat än ett krig. Frågan är bara om det kan gälla även ett av Sverige igångsatt eller provocerat eller genom oskicklig och äventyrlig politik föranlett krig *eller* enbart ett krig där Sverige blir anfallet utifrån.

Både Lamms och Blancks tolkningar förkastas vidare. Emot den förra säger författaren, att Dalin med ett »men» markerat, att det här är frågan om ett exceptionellt tillfälle: »men det skulle ju kunna hända att det en gång vore frågan om ett krigsfördrag till rikets bästa, att konjunkturerna en gång vore sådana, att man med fördel borde slå till» (s. 254). Författaren avvisar, som väl är, själv genast denna outrerade tolkning. Icke desto mindre söker han i det följande underbygga den genom att dra paralleller mellan riksdagskallelsen 1740 — formulerad av hatrådet — och sagans formuleringar. Men dessa sammanställningar innebär, så vitt jag kan se, tvångstolkningar, åtminstone av sagans ord, kanske även av riksdagskallelsens. I sagan talas det om att »det kunde så bära til, att här engång [— — —]». Riksdagskallelsen talar om »nu warande sakernas belägenhet». Sagan talar om »en lång och angelägen [= mycket viktig eller nödvändig] resa [= krig]», riksdagskallelsen om »medel til att försättja Riket uti en beständig trygghet och tillbörligit anseende». Detta medel är naturligtvis för hattarna åtminstone ett djärvt diplomatiskt spel, kanske krig. Men det är inte utsagt. Och hos Dalin inskärpes det ännu en gång, att det gäller en resa, som inte kunde undgås, vilket inte alls har någon motsvarighet i kallelsen, där det bara är fråga om utspel. Av jämförelsen bibringas läsaren föreställningen, att Dalin skulle ha hyst samma uppfattning som hattarnas riksdagskallelse, tolkad så att den avsåg börja krig under lämpliga konjunkturer.

Den verkliga parallellen till sagans ord finns hos Dalin själv, i den av censuren strukna början av tolfte numret i Argus 1734. Dalin vänder sig där mot tanken på ett krig: »Så länge det intet är omöjeligt, hwarken för vår heder eller wälfärd, at sitta stilla, så ser jag intet hwad nöije det woro, at kasta sig i äfwentyr». I Sagan Om Hästen talas om en resa, som ej kunde undgås, i Argus om »så länge det intet är omöjeligt»; i sagan gäller det gårdens välstånd, i Argus »vår heder och wälfärd». På båda ställena är det fråga om tvångslägen i framtiden. Parallelliteten är således slående. Men det finns en viss skillnad, på två punkter. Den ena rör *hedern*. I sagan är inte hedern ett skäl för krig, som i Argus. I riksdagskallelsen hade liksom i Argus välståndet kopplats samman med hedern: »beständig trygghet och tillbörligit anseende». Har Dalin överhuvudtaget tänkt på riksdagskallelsen, så har han därmed markerat ett avståndstagande från den. Just hedern var en angelägenhet för hattarna, uttryckt bl. a. i Tessins berömda ord 1738, — som ju har likhet med Dalins ord i Argus — om »nesligit stillasittande och blygsam ro». Men vi har ännu en olikhet mellan sagan och Argus. I Argus kunde Dalin tala om att i ett visst läge »kasta sig i äfwentyr». Han ser bara inte »hwad nöije det woro». Sagan har inte ett ord om att kasta sig in i äventyr: den talar bara om en angelägen resa, en resa, som inte kunde undgås.

Mot bakgrund av detta är det svårt att förstå Ingemar Carlssons vaga och vacklande tolkning av Dalins position ifråga om anfällskrig. Författarens slutomdöme förefaller vara, att Dalin inte ville demonstrera någon uppfattning utan överlämna avgörandet

till ständerna i hopp om ett beslut i enighet till allas bästa (s. 256). Att han överlämnade avgörandet till ständerna är självklart, men jag kan inte se någonting som berättigar till antagandet, att han inte skulle ha klart uttryckt sin ståndpunkt, när han talade om nödvändigheten av att i stillhet och sämja tänka på den angelägna och oundvikliga resa, som en gång kunde förestå.

Till synes går Dalins förhållande av de stora krigarkungarna och särskilt Karl XII emot tanken, att Sagan Om Hästen skulle varna för krig. Här har Ingemar Carlsson en tolkning, som övertygar mer än någon av de som tidigare framförts. Han menar, att Dalin med sin apoteos av Karl XII velat visa hattarna, som gärna gjorde hjältekungen till sin förebild, hur den *verkliga* hjälten var. Tolkningen är väl underbyggd; det kan tilläggas, att ett viktigt element i Dalins historiesyn var tanken, att en fundamental förändring skett med Sverige och svenskarna vid stormaktstidens slut. Den äldre tiden var en heroisk tid, som den nya inte kunde nå upp till. Den borde aldrig ens försöka.

En enskildhet i detta annars så givande och väldokumenterade avsnitt — här har Carlssons förtrogenhet med partipropagandan varit till allra största hjälp — behöver rättas till. När Dalin säger om Härkuller, att han »i det samma kom som et åskeslag tillbaka, då ingen väntade honom», så är det tvivelaktigt, att det här skulle dölja sig en udd mot »bullret» och »åskan» i riksdags- och kaffeusdebatterna. Med »åskeslag» förstås — som förf. själv i annat sammanhang (s. 167) säger — blixtnedslag, och ordet används för att uttrycka snabbhet och överraskning.

Verkliga triumfer firar Carlssons tolkningsmetod däremot i de följande kapitlen, där allusionerna på allianspolitiken och subsidieväsendet plockas fram och förklaras. Här är fullt av skarpsinniga iakttagelser, t. ex. den på sidan 277 om Dalins grepp att börja sagan med unionens slutskede, och här får författarens initierade kännedom om politiken och propagandan bidra med väsentliga och, synes det mig, i allmänhet definitiva tolkningsförslag till en mängd detaljer i sagan.

I det trettonde kapitlet avslutas genomgången av Sagan Om Hästen. Här kommer några oväntade iakttagelser till, såsom den att en mösspamflett, Then förlorade Hattkrediten, skriven omkring ett halvår innan sagan kom ut, slutar på ett sätt som är nästan identiskt med det varpå sagan slutar. Författaren ger här också en klok och väl avvägd helhetssyn på sagan och på Dalins arbetsmetod, när han skrev den.

Sammanfattningsvis skall sägas om den andra delen — som är avhandlingens huvuddel och kärna — att den i sin helhet utgör en förnämlig forskarprestation. Den kritik som här framförts riktar sig huvudsakligen mot den valda ensidiga aspekten, endast i vissa fall mot de vunna resultaten som sådana. Det torde härefter inte kunna ställas i tvivelsmål, att Sagan Om Hästen även i många av de till synes obetydliga detaljerna innehåller allusioner på aktuella politiska förhållanden. Efter den 200 sidor långa analysen står knappt ett ord i sagan oförklarad. Ingemar Carlssons avhandling har härigenom en förtjänst utöver den för doktorsavhandlingar vanliga: den får omedelbart värde för lärare vid gymnasier och universitet.

*

Avhandlingens tredje del innehåller i fyra kapitel en undersökning av Dalins inkallande inför Gyllenstiernska kommissionen våren 1741 och bakgrunden därtill. Då denna del har föga rent litteraturhistoriskt intresse skall jag inte närmare gå in på den. Episoden är emellertid märklig. Ingemar Carlsson är ytterst försiktig i sina ställningstaganden och gör inget försök att bevisa någon skuld hos Dalin. Orsaken till att Dalin inkallades anser han främst ligga i att man fått kännedom om brevväxlingen med Arckenholtz, men han visar också, att Dalin på flera sätt gjort sig till persona ingrata hos hattarna. Fråga är emellertid, om författaren — i linje med sin tendens att vilja fjärma Dalin så långt som möjligt från mössorna — inte gått något för långt i sin försiktighet. Det förefaller märkligt, att Dalin tillsammans med Serenius, som i avhandlingen anses vara den trolige författaren till några av de fränaste och bästa mösspamfletterna, hyllade f. riksrådet Creutz 1742, Dalin med ett i trycket visserligen rätt oskyldigt men enligt Benzelsstiernas censorsjournal åtminstone på ett ställe inte så oskyldigt Äreminne på vers, och Serenius med en predikan laddad med de värsta invektiv Gamlas

testamentet kunde erbjuda. Tyvärr har vi inte några uppgifter om förbindelser dem emellan vid denna tid, men 1747 förklarar Serenius om Dalin i ett brev (anf. s. 355), att »han är min vän», vilket Serenius troligen inte sade om många. Och reservations-skriften? Vi lär aldrig kunna veta vad som döljer sig i denna affär, men nog kunde man tro Dalin om att ha skrivit en sådan, att döma av hans ord på andra håll om truppsändningarna till Finland. Och nog förefaller saken vara sjuk, när Dalin är så angelägen om att få ett vitsord av Arckenholtz. Egendomlig är också Pipers anteckning i sin handskrivna volym Dalindikter: »Dätta ref jag ut för att uti den farliga tiden det ick måtte blifwa qwar till en olycka för vår ärliga Dalin». Den farliga tiden är 1756, men det är dikter från 1730-talets slut och början av 1740-talet han rivit ut. Och Dalin brände själv, enligt Lilliestråhle, 1756 de reseanteckningar han gjort just 1739.

*

I den fjärde och sista delen framför Carlsson i fyra kapitel den överraskande tesen, att en av Dalins mest levande och omedelbara naturdikter, Wår-Wisa från 1741, skulle ha en politisk undermening.

Till grund för tolkningen — som framföres endast som hypotes — ligger 1) att visan enligt melodiuppgiften »Siunges som: Täckta gossar blå», vilket åsyftar den krigseggande visan Svenska gossar blå, 2) att visan endast ett stycke in i andra strofen är en egentlig vårvisa och att den där avbrytes med ett »Men», varpå följer utsagor, som måste tolkas som allusioner på en viss politiker och hans män, 3) att visan talar till en herdinna, Marjo, som står för fred och ro, liksom herdinnor gör i andra dikter från den tiden, och att diktaren demonstrativt försvär sig åt Marjo. Till stöd för tolkningen uppbådas en mängd andra omständigheter, bland dem, att vi har en senare visa på samma melodi, som gör narr av just den politiker vårvisan skulle anspela på, och vidare, att vårvisan senare av en anonym författare utökats med strofer, som har klart politiskt innehåll.

Först melodien. Visan Svenska gossar blå dateras övertygande till tiden före krigsförklaringen 1741. Det har skrivits parodier med hånande innehåll på denna visa. Men — detta är min invändning — de är alla senare än vårvisan. De säger inget annat, än att metoden var vanlig och att melodi och kanske även innehåll erbjöd därtill — när den som utpekades som ledare för Svenska gossar blå blivit syndabock och var mans spottsten. Det var han inte 1741. Däremot kan inte förnekas, att det kan vara av visst stöd för tolkningen, att Dalin själv skrivit en annan visa på samma melodi, som klart röjer, att han stod långt från den ursprungliga gardesvisan.

Vidare anföres, att Dalin i melodihänvisningen skriver: »Täckta gossar blå» och inte »Svenska» eller »Käckta», som handskrifterna till gardesvisan har. Ordet »Täckta» är väl betygat i handskrifterna. Författaren vill inte utesluta möjligheten, att Dalin gjort sig skyldig till en förväxling med början av tredje strofens »Täckta flickor», men han anser det dock vara troligare, att han medvetet skulle ha satt in det av ren elakhet. Adjektivet »täck» används nämligen enligt förf. i en rad samtida visor nästan uteslutande i samband med feminint genus. Det är möjligt. Men i en rad andra används det om maskulint genus. Så på två ställen i den mest kända av dem alla, Sinclairsvisan. Och en av de hänfödda krigssångerna från 1741 har

Täckaste gåssar, som våga at bada.

Därmed kan detta argument avföras från diskussionen. Dalin kan inte ha velat feminisera med ordet »Täckta».

Sist i detta sammanhang återoppar Carlsson Magnus von Platens påpekande att man i verspolemik i allmänhet höll sig till originaldiktens meter. Att man gjorde så är riktigt, men man kunde låna meter (och melodi) även för helt andra syften. Förhållandet omöjliggör alltså någon slutsats.

Så till de dolda anspelningarna. Det som främst väcker misstanke är orden »Oxen bölar illa / mon man fodret honom nekar». Tidigare har visan innehållit enbart en rad vårbilder från landet: just här vänder sig diktaren till sin herdinna Marjo med orden om oxen. Därpå följer en reflexion över en eventuell bristsituation:

tänk, om det wor alt
och vår boskap swalt,
tro mig, det blef andra lekar.

Oxen, säger författaren, användes på den tiden ofta som skällsord. Här, menar han, skulle det kunna innehålla en allusion på en viss samtida och mycket aktuell politiker, Charles Emile Lewenhaupt, våren 1741 lantmarskalk och en av hattarnas främste. Som stöd anföres, att Lewenhaupt i en senare nidvisa på samma melodi som Svenska gossar blå kallades stora Oxen Knopp (eller Kopp) och att detta öknamn hade lång livskraft. Finns det en politisk allusion på denne man i visan, förutsätter detta, att fodret är den proviant, det manskap och de subsidier, som Lewenhaupt behövde för kriget. Detta diskuteras i ett följande stycke, men först läggs fram skälen för att Dalin skulle kunna tilldela Lewenhaupt denna centrala roll i visan. Dessa skäl är emellertid rätt svaga: egentligen bara sena omdömen om hans roll, rykten därom — vilka inte kan dateras — och Dalins egen syn i Kämpe-wisan, men den del, där Lewenhaupt och hans män kommer in är senare. Vi vet i själva verket inte något om hur man och särskilt om hur Dalin såg på Lewenhaupt vid tiden för vårvisan. Här hade det varit av största vikt att få en exakt datering av dikten liksom också uppgifter om Lewenhaupts förhåvanden under tiden närmast före diktens tillkomst. Den möjligheten har författaren inte prövat. Likväl kan man nå ett visst resultat.

Som framgår av den här nedan följande analysen av Wår-Wisa måste dikten ha tillkommit tidigast i slutet av april 1741 — förutsatt att den direkt återger en konkret naturscen, vilket man väl får anta. Lewenhaupt hade under början av riksdagen varit mycket försiktig, men under slutet av februari 1741 började han plädера starkt för ökade rustningar. I sekreta utskottets protokoll för den 25 februari är antecknat, att då överstelöjtnanten Trolle avrått rustningar, emedan han kunde befara stor statsbrist under året, så svarade Lewenhaupt att »wad medlen beträffar, så lära de jämwäl flyta till». Här har vi just den konkreta situationen: manne man nekar Lewenhaupt fodret.

I avsnittet om fodret (s. 379) visas, att Dalin kunde använda »böla» om människor. Vidare påpekas, att foderkrisen var svår våren 1741 och att man var osäker om de franska subsidierna. Båda dessa faktorer var avgörande för krigspolitiken. Till slut diskuteras också möjligheten av att även de andra djuren i visan står för människor. Där är författaren dock osäkrare. I kap. 21 diskuteras så Marjos roll. Författaren framhåller där — fullt riktigt — att herdinnor ofta stod för »det stilla lantlivet och alternativet till krigartillvaron». Marjo spelar så vitt jag kan se samma roll i Wår-Wisa. Däremot kan jag inte se, att de båda inskottsverserna blir »av direkt avgörande betydelse för analysen av Wår-Wisa i samtidspolitisk belysning» (s. 389). De säger oss enbart, att samtiden läste in politik i visan, inte att den fanns där.

Författaren lyckas alltså knappast övertyga i fråga om tolkningen av de politiska allusionerna i Wår-Wisa. Finns det då några sådana? Kan inte dikten vara vad den utger sig för att vara: en Wår-Wisa, med politiskt budskap enbart såtillvida som diktaren förklarar sig hålla på det stilla herd livet?

Dikten anger sig vara en vårvisa. Första strofen och första hälften av den andra skildrar hur våren råder och hur djur och människor gläder sig. Det är en varm, glad och något yr tavla av en vårdag i bondemiljö. Vissa lekfulla överdrifter höjer effekten av glädje och yrhet: inte bara djur och pigor och drängar hoppar utan t. o. m. gummor.

Djuren är tydligen utsläppta på bete. Man vill tro, att det är en varm, solig dag i början av våren: det heter om den, att den »på wintren gör en ända». Andra strofen ger en datering: april. Denna datering stämmer med den bild som målas: tidigast under senare delen av april har gräset i Mellansverige börjat växa så mycket, att man kan släppa ut djuren.

I andra strofens sjunde rad avbryts målningen. Diktaren apostroferar Marjo, som nu förs in, och det nya markeras med den adversativa konjunktionen »Men». Det han fäster Marjos uppmärksamhet på är att oxen bölar illa. Han vet inte förklaringen till denna disharmoni i glädjekören, men han frågar sig om det inte kan bero på att man inte ger oxen foder. Han fortsätter tankegången: tänk om det vore slut och boskapen svalt, då skulle det bli andra lekar. Här förs inte in någonting, som inte hör till den

bondska sfären; det är ju foder och boskap som omtalas. De andra lekarna kan betyda andra än de hopp och krumningar, som det talats om tidigare, och ha något att göra med tuppens öde i första strofen. Saknades foder skulle det naturligtvis bli slakt och död som blev andra lekar.

Men säger man så om djur? Kanske, men det verkar inte troligt. Och det skulle framför allt inte bli oxen som slaktades först. Han behövdes för arbetet på åkern för ny sådd och skörd. Kalven och stuten hade närmare till döden. Vidare: varför får oxen inte foder? Är han ute på bete, så nekas han inte foder. Betet kan bli knappt längre fram på sommaren; i april är det ingen brist. Står han inne? Men det sades i första strofen, att oxen hoppade liksom ko och kviga. Och det behöver inte frågas om vinterfodret var slut i april 1741. Vintern hade varit en nödvinter med stor brist på foder. Det är mot bakgrund av denna nöd som glädjen i dikten över våren är så stor. En svår brist på foder under en vinter i gångna tider brukade skapa en rent katastrofal situation, om våren dröjde. Man såg med allra största längtan fram mot våren sådana år. När våren väl hade kommit, var faran över för djuren — ont om bröd var det ända fram till augusti. Det är helt konsekvent att diktaren i tredje strofen är angelägen om brödet.

Det förefaller alltså, som om den andra hälften av strof 2 inte skulle enbart teckna en bild av våren i bondemiljö. Något annat har kommit in i diktarens blickfält.

Tredje strofen knyts till den andra med en ny adversativ konjunktion: *dock*. Diktaren apostroferar på nytt Marjo, men nu lämnar han tankarna på de eventuella orsakerna till oxens böl och riktar dem nu mot Marjo själv. Hon är för honom viktigare än alla djuren. Detta uttryckes drastiskt, med något av burleskens språk. För att äga henne vill han gärna se med löje på femton kalvars död. Slutraderna om att »siälwa katten wet med hwad kärlighet mina ögon dig upwakta» går i samma skämtsamma, halvt burleska stil. Denna stil användes under slutet av 1600-talet och början av 1700-talet gärna, när diktaren rörde sig i lägre, bondska miljöer. Här är inte bara miljön »bondsk»; Marjo är ett herdinnenamn, men ett namn, som användes i den mera realistiska herdedikten.

Diktens inledningsord har inte förklarats: »Bort med höga ting». Diktaren vänder sig bort från höga ting och ber: låt världen vända sig ovanför vårt förstånd. Raderna kan ha olika uppgifter i dikten. De kan tjäna bara att ange stil, miljö och innehåll. Det är här, säger diktaren, inte en dikt med större pretentioner, som avhandlar religiösa, filosofiska, moraliska eller politiska spörsmål. Men orden kan också vara riktade mot ett bestämt håll, mot en tänkt publik eller mot diktaren själv. Låt nu, säger han, tankarna på höga ting fara och låt oss se det enkla livet i naturen. Låsta på det sättet förefaller raderna stå i något samband med melodihänvisningen. Melodihänvisningen kunde säga, att här har vi något annat än den dikt, som melodien lånats från, alltså en antipolitisk dikt.

En analys av Wår-Wisa, sedd som vad den ger sig ut för att vara, ger alltså vid handen, att den knappast kan förstås som en »ren» naturvisa. Den är troligen tänkt i bestämd motsättning mot det politiserande och krigshetsande. Och några rader i andra strofen förefaller ha en undermening.

Så tillvida ger analysen stöd åt Carlssons hypotes. Däremot ger den ingen upplysning om vari denna undermening skulle bestå. Och vare sig Wår-Wisa har en bestämd politisk undermening eller inte, så får man snarast anta att den är en sällskapsvisa, skriven i första hand för en liten krets, kanske för att roa vid ett visst tillfälle. Det är som jag ser det endast under den förutsättningen det kan göras sannolikt att den har någon politisk bimening. Till den politiska litteraturen i egentlig mening hör den inte.

*

Mycket annat i denna på synpunkter så rika avhandling vore värt att diskuteras. Sett som helhet är Ingemar Carlssons doktorsspecimen en förnämlig insats på ett till stora delar obearbetat område. Skärpan i analyserna, en säker kunskap inom ett stort och intressant område, en aldrig svikande upptäckarglädje och en — frånsett några smärre fläckar — säker och medryckande stil samverkar till att göra läsningen av boken till ett kvalificerat nöje.

Bernt Olsson